

بررسی رابطه سرشت و منش و سیستم‌های مغزی رفتاری با نشانه‌های سلوک در دانش‌آموزان

جواد درودی^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی دانشگاه محقق اردبیلی

نیلوفر میکاییلی

دانشیار روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی

محمد نریمانی

استاد روانشناسی دانشگاه محقق اردبیلی

چکیده

الگوهای پرخاشگرانه رفتار جزو شایع‌ترین دلایل ارجاع کودکان و نوجوانان برای مداخلات روانشناسی و روان‌پزشکی می‌باشد. هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه سیستم‌های مغزی رفتاری و سرشت و منش با نشانه‌های سلوک در دانش‌آموزان است. روش این پژوهش از نوع همبستگی بود و نمونه پژوهش شامل ۴۰۰ دانش‌آموز دبیرستانی بود که به صورت نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای در سال تحصیلی ۹۵-۹۶ در دبیرستان‌های شهر اردبیل انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه‌های اختلال سلوک فرم معلمان (شهریوری و همکاران، ۱۳۸۹)، سیستم‌های مغزی رفتاری (کارور و وایت، ۱۹۹۴) و سرشت و منش (کلونینجر و شوارکیک، ۱۹۹۴) استفاده شد. داده‌های گردآوری شده با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج این تحقیق نشان داد از مؤلفه‌های BAS بین سابق با پرخاشگری ($r = 0/28, P < 0/01$)، جست‌وجوی سرگرمی با پرخاشگری ($r = 0/19, P < 0/05$)، جست‌وجوی بی‌مسئولیتی با بی‌مسئولیتی ($r = 0/28, P < 0/01$)، همبستگی مثبت معنی‌داری وجود دارد؛ اما بین BIS با پرخاشگری ($r = -0/31, P < 0/01$)، خرابکاری ($r = -0/28, P < 0/05$) و بی‌مسئولیتی ($r = -0/34, P < 0/01$) همبستگی منفی معنی‌داری وجود دارد. همچنین در بین مؤلفه‌های سرشت و منش نوجویی با نشانه‌های سلوک همبستگی مثبت و

^۱ نویسنده مسئول

آدرس پست الکترونیکی: javaddrodi89@gmail.com

آدرس پستی: کردستان، شهرستان کامیاران، خیابان شهید بهشتی، ۱۲ متری توحید، کوچه امانی، پلاک ۹۸، کد پستی ۶۶۳۱۷۵۸۱۹۶

وصول: ۱۳۹۵/۰۳/۲۸ - پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۲۰

آسیب‌پرهیزی، پاداش‌وابستگی و همکاری با نشانه‌های سلوک همبستگی منفی نشان دادند. نتایج رگرسیون نشان داد که نوجویی، آسیب‌پرهیزی، پاداش‌وابستگی و سیستم‌بازداری رفتاری می‌توانند نشانه‌های سلوک را پیش‌بینی کنند. به نظر می‌رسد هرچه نوجویی در افراد بالاتر باشد و سیستم‌فعال‌ساز رفتاری بیشتر فعال باشد احتمال انجام رفتارهای سلوک بیشتر است.

کلیدواژه‌ها: اختلال سلوک، پرخاشگری، سرشت و منش، سیستم‌های مغزی رفتاری.

A study of the relationship between temperament and character and brain-behavioral systems with conduct symptoms in students

Drodi, J., Mikaeili, N., Narimani, M.

(Received: 17,06,2016-Accepted: 08,02, 2017)

Abstract

Aggressive behavior patterns are one of the most common reasons why children and adolescents are referred to psychological and psychiatric interventions. The purpose of this study is to investigate the relationship between temperament and character and brain-behavioral systems with conduct symptoms in students. The method used in this study was correlational and the research samples consisted of 400 students of the city Ardabil's high schools registered in 2016 selected by clustering random sampling. To collect data, the Conduct Disorder Questionnaire, completed by teachers, (Shahrivari and et al., 2010), the brain-behavioral systems (Carver & White, 1994) and the Temperament and Character Inventory (Cloninger & Svrakic, 1994) were used, and the collected data were analyzed by the Pearson correlation and multiple regression analysis. The results showed that as far as BAS components are concerned, there is a positive correlation between drive and aggression ($r= 0/28$, $p<0/01$), entertainment-seeking and aggression ($r= 0/19$, $p<0/05$) and entertainment-seeking and irresponsibility ($r= 0/28$, $p<0/01$), but that there is a negative correlation between BIS and aggression ($r= -0/31$, $p<0/01$), BIS and sabotage ($r= -0/28$, $p<0/05$) and BIS and irresponsibility ($r= -0/34$, $p<0/01$). Also in terms of temperament and character, there is a positive correlation between novelty-seeking, but a negative correlation between harm-avoidance, cooperativeness and reward dependence with conduct symptoms. The results of regression showed that novelty-seeking, harm-avoidance, reward dependence and BIS can predict conduct symptoms. It seems that the higher the novelty seeking of individuals and the more active their behavioral activation system, the more likely they are to show conduct symptoms.

Keywords: conduct disorder, aggression, temperament and character, brain-behavioral systems.

مقدمه

در دهه‌های اخیر توجه فراوانی به اختلالات دوران کودکی و نوجوانی شده و اختلال سلوک^۱ از شایع‌ترین این اختلالات می‌باشد (مورای و فارینگتون^۲، ۲۰۱۰). اختلال سلوک الگوی مکرر و مداوم رفتارهایی است که به موجب آن حقوق اساسی دیگران، هنجارها و مقررات اجتماعی متناسب با سن نقض می‌شوند و با نشانه‌هایی مثل پرخاشگری با افراد و حیوانات، تخریب اموال دیگران، فریبکاری و دزدی، تخلفات جدی از مقررات مشخص می‌شود. این افراد گاهی هیجانات اجتماع‌گرایی محدود، فقدان پشیمانی و احساس گناه، سنگدلی و فقدان همدلی، بی‌اعتنا به عملکرد و عاطفه سطحی معیوب را دارند (سادوک، سادوک و رویز، ۲۰۱۵؛ ترجمه فرزین رضاعی، ۱۳۹۵). افراد مبتلا به اختلال سلوک مخصوصاً در موقعیت‌های مبهم اغلب مقاصد دیگران را به صورت خصمانه‌تر و تهدیدکننده‌تر از آنچه واقعاً هستند اشتباه برداشت می‌کنند و با پرخاشگری واکنش نشان می‌دهند که بعداً احساس می‌کنند معقول و موجه است. ویژگی‌های شخصیت، صفت تهییج‌پذیری منفی و خویشتن‌داری ضعیف، از جمله تحمل ناکامی، تحریک‌پذیری، طغیان‌های خشم، سوءظن، بی‌تفاوتی به تنبیه، هیجان‌خواهی و بی‌باکی اغلب هم‌زمان با اختلال سلوک روی می‌دهند. سوء‌مصرف مواد، اندیشه‌پردازی خودکشی و اقدامات خودکشی در افراد مبتلا به اختلال سلوک روی می‌دهند. برآوردهای شیوع از ۲ تا بیش از ۱۰ درصد گسترش دارند و میزان شیوع آن از کودکی تا نوجوانی افزایش می‌یابد و در مردان بیشتر از زنان می‌باشد (انجمن روان‌پزشکی آمریکا، ۲۰۱۳؛ ترجمه یحیی سیدمحمدی، ۱۳۹۳). این اختلال دو نوع فرعی دارد: نوع شروع کودکی و نوع شروع نوجوانی. در نوع شروع کودکی رفتارهای مرتبط با اختلال سلوک پیش از ۱۰ سالگی شروع می‌شود اما در دیگری دیرتر شروع می‌شود (هالچین و ویتبورن، ۲۰۱۳؛ ترجمه یحیی سید محمدی، ۱۳۹۴). کودکان و نوجوانان مبتلا به اختلال سلوک و رفتارهای پرخاشگرانه به دلیل ناسازگاری و ناتوانی در برقراری روابط اجتماعی اغلب از سوی همسالان خود طرد می‌شوند. آن‌ها قادرند فقط با تعداد کمی از همسالان خود روابط اجتماعی برقرار کنند که از قضا آن‌ها

^۱ Conduct Disorder

^۲ Murray & Farrington

نیز رفتارهای پرخاشگرانه و سایکوپاتی دارند. این دو گروه به راحتی می‌توانند برای خود باند و دسته تشکیل دهند. خانواده این کودکان و نوجوانان در ارتباط با آنها دچار تله نردبانی^۱ و چرخه رفتاری منفی می‌شوند که این باعث افزایش مسائل و مشکلات خانواده و به خطر افتادن سلامت روانی همه اعضای خانواده می‌شود (بیان فر، ۱۳۹۴). مطالعات نشان می‌دهد که بیش از نیمی از جرایم و تخلف‌های صورت گرفته توسط بزهکاران را افرادی انجام می‌دهند که در کودکی مبتلا به اختلال سلوک بوده‌اند (دیستی، میچالیسکی، اکیس سوکی و لاهی، ۲۰۰۹).

مدل زیستی روانی بعدنگر که شامل سرشت^۲ و منش^۳ است و توسط کلونینجر^۴ (۱۹۸۷) مطرح شد شخصیت بهنجار و نابهنجار را در برمی‌گیرد. سرشت، پاسخ‌دهی هیجانی خودکار است که در موقعیت‌های گوناگون اتفاق می‌افتد تا اندازه زیادی در زمان تولد وجود داشته و در طول زندگی ثابت می‌ماند و شامل مؤلفه‌های نوجویی^۵ (NS) مرتبط با تحریک و تکانشگری، آسیب‌پرهیزی^۶ (HA) مرتبط با ترس، شرم و نگرانی، پاداش وابستگی^۷ (RD) مرتبط با همدلی و تعلق اجتماعی و پشتکار^۸ (P) که نشان‌دهنده تلاش و سخت‌کوشی است (شوآرکیک، دراگانیس، هیل، بایون، پرزی بک و کلونینجر، ۲۰۰۲) و منش تفاوت‌های فردی در اهداف و ارزش‌های اجتماعی است و شامل ابعاد خودراهبری^۹ (SD)، همکاری^{۱۰} (C) و خودفراروی^{۱۱} (ST) است (شوآرکیک و همکاران، ۲۰۰۲). نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که افراد دارای نوجویی بالا تمایل دارند رفتارهای پرخطر انجام دهند (جوردن، ۲۰۱۱) و افراد با آسیب‌پرهیزی پایین پارانرژی و با دل و جرأت هستند و سرزنش و توهین آن‌ها را از انجام کاری باز نمی‌دارد (کلونینجر، ۱۹۸۹). تحقیقات زیادی نقش سرشت و منش را در اختلالات روانی مانند اختلالات خلقی (زینتو، سولمی، تفانین، کلونینجر، ورنوس و همکاران، ۲۰۱۶)، اختلالات صرع (دیمیرسی، تاشکیران و کوتلوهان، ۲۰۱۷)، سوءمصرف مواد (آریکو، ورا، پرات و آدان،

¹ Ladder Trap

² Temperament

³ Character

⁴ Cloninger

⁵ Novelty Seeking

⁶ Harm Avoidance

⁷ Reward Dependency

⁸ Persistence

⁹ Self Directiveness

¹⁰ Cooperativeness

¹¹ Self Transcendane

(۲۰۱۶)، افسردگی (پاونز، لاوتو، کیوکانگس، لاسیلا، لینونن و همکاران، ۲۰۱۶) و اختلالات شخصیت نشان داده‌اند (جولها، کیتوکیوی، هولما، ملارتین، سومین و همکاران، ۲۰۱۳، ملایری، کاویانی، اسعدی، حسینی و بیات، ۱۳۸۶). تحقیقات لی، کیم و لی (۲۰۱۷) نشان داد افرادی که افکار خودکشی دارند خودراهبری پایین اما افرادی که اقدام به خودکشی می‌کنند نوجویی و پشتکار بالایی دارند. یافته‌های پژوهشی ارتباط مثبتی را بین سایکوپاتی و نوجویی بالا گزارش کرده‌اند (سنودن و گری، ۲۰۱۰). همچنین لنوکس و دولان (۲۰۱۴) گزارش کردند که سایکوپاتی با نوجویی همبستگی مثبت اما با آسیب‌پرهیزی و خودراهبری همبستگی منفی دارد. آن‌ها همچنین نشان دادند که افراد مبتلا به اختلال سلوک همکاری، پاداش وابستگی و آسیب‌پرهیزی پایین اما نوجویی بالا دارند.

سیستم‌های مغزی رفتاری از متغیرهای دیگر این تحقیق است که در سال ۲۰۰۴ توسط جفری گری^۱ مطرح شد. گری در این نظریه سه سیستم هیجانی پایه در دستگاه عصبی مطرح کرد که شامل سیستم بازداری رفتاری^۲، سیستم فعال‌سازی رفتاری^۳ و سیستم جنگ/گریز، بهت^۴ است. این سیستم‌ها زمینه‌ساز تفاوت‌های فردی و شخصیتی می‌باشند. این نظریه ریشه در کارهای هانس آیزنک دارد که درون‌گرایی/برون‌گرایی و بی‌ثباتی هیجانی/ثبات هیجانی را مطرح کرد و معتقد بود افراد درون‌گرا نسبت به افراد برون‌گرا در مراکز مغزی خود برانگیختگی بالاتری دارند. آیزنک معتقد بود که ترکیب برون‌گرایی با بی‌ثباتی هیجانی منجر به اضطراب و ترکیب درون‌گرایی با بی‌ثباتی هیجانی منجر به افسردگی می‌شود (بشرپور، ۱۳۹۴). سیستم بازداری رفتار که سیستم حساس به تنبیه یا سیستم توقف نامیده می‌شود، دارای دو مؤلفه رفتاری اجتناب منفعل و خاموشی است. فعالیت زیاد این سیستم منجر به اضطراب، غم، ترس و ناکامی می‌شود (موساپ، ۲۰۰۶، به نقل از بشرپور، ۱۳۹۴) این سیستم ارتباط مثبتی با اضطراب و افسردگی (گری، ۱۹۸۲) و با سایکوپاتی ارتباط منفی دارد (راس، مولتو، پای، سگارا، پاستورو مونتانس، ۲۰۰۷) سیستم فعال‌سازی رفتاری که سیستم گرایش‌انگیزی نیز نامیده می‌شود، مؤلفه‌های رفتاری گرایش و اجتناب فعال را شامل

¹ Gray

² Behavioral Inhibition System(BIS)

³ Behavioral Activation System(BAS)

⁴ Fight-Flight-Freeze System(FFFS)

می‌شود و وظیفه شروع و هدایت رفتارها را بر عهده دارد. این سیستم از نظر گری برانگیزاننده رفتاری برای دستیابی به پاداش‌ها می‌باشد (موریس، مسترز و اسپیندر، ۲۰۰۵). سیستم فعال‌ساز رفتاری مؤلفه حساسیت به پاداش، سایق و جستجوی سرگرمی را شامل می‌شود. مؤلفه سایق مرتبط با پیگیری پایدار محرک‌های لذت‌بخش و مؤلفه جستجوی سرگرمی مرتبط با جستجوی هیجان و میل به رویارویی با رویدادهای جدید است (اسکیرز و سانفی^۱، ۲۰۰۶). تحقیقات نشان داده‌اند که فعالیت بالای این سیستم با رفتارهای ضداجتماعی و پرخاشگرانه، اختلال شخصیت نمایشی ارتباط دارد (تایلور، ریوز، جیمز و بوبادیل، ۲۰۰۶). کینگزبوری، کپلان، ویکز و کراسنور (۲۰۱۳) نشان دادند که بین سیستم بازداری رفتاری و نشانه‌های بیرونی سلوک رابطه منفی و با نشانه‌های درونی رابطه مثبت وجود دارد. در مطالعات دوناهو و کارابالو (۲۰۱۵) نتایج نشان داد که سیستم فعال‌ساز رفتاری با سایکوپاتی رابطه مثبت و سیستم بازداری رفتاری و سیستم جنگ/گریز/بخت با این متغیر رابطه منفی نشان دادند. همچنین در این مطالعه گزارش شده که سیستم فعال‌ساز رفتاری می‌تواند به‌طور مثبت سایکوپاتی و رفتارهای پرخاشگرانه را پیش‌بینی کند.

اهمیت نقش سیستم‌های مغزی رفتاری در پژوهش‌های انجام‌شده در رفتارهای پرخاشگرانه و ضداجتماعی به‌وضوح نشان داده شده است. سرشت و منش نیز یکی دیگر از نظریه‌های زیستی شخصیت است که می‌تواند تبیین‌کننده آسیب‌های روانی باشد. پیشینه‌های پژوهشی نشان دادند که سرشت و منش با آسیب‌های روان‌شناختی ارتباط دارند. سنودن و گری (۲۰۱۰) و لنوکس و دولان (۲۰۱۴) نشان دادند که سرشت و منش می‌تواند پیش‌بینی‌کننده نشانه‌های سلوک باشند. با در نظر داشتن اهمیت اختلال سلوک و نشانه‌های آن نیاز به بررسی نقش سیستم‌های مغزی-رفتاری و سرشت و منش در ارتباط با این نشانه‌ها احساس شد، لذا تحقیق حاضر در صدد پاسخ به این سؤالات می‌باشد که آیا اساساً رابطه‌ای بین سیستم‌های مغزی رفتاری و سرشت و منش با نشانه‌های سلوک وجود دارد؟ سیستم‌های مغزی رفتاری و سرشت و منش تا چه اندازه می‌توانند نشانه‌های سلوک را در دانش‌آموزان دارای نشانه‌های اختلال سلوک پیش‌بینی کنند؟

¹ Skirz & Sanfi

روش، جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

روش پژوهشی این تحقیق توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه آماری این تحقیق کلیه دانش‌آموزان پسر دوره دبیرستان (دوره اول و دوم) که در سال تحصیلی ۹۵-۹۶ در شهر اردبیل مشغول به تحصیل بودند را دربرمی‌گیرد ($N=20321$). روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی خوشه‌ای بود. بر این اساس در شهر اردبیل ابتدا ۳ دبیرستان پسرانه و از هر دبیرستان ۴ کلاس یعنی در مجموع ۴۰۰ دانش‌آموز به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس پرسش‌نامه اختلال سلوک (فرم معلمان) توسط معاونان آموزشی و مشاوران مدارس درباره دانش‌آموزان پر شد و دانش‌آموزان نمونه به پرسش‌نامه‌های سیستم‌های مغزی رفتاری و سرشت و منش کلونینجر پاسخ دادند.

مقیاس اختلال سلوک فرم معلمان: این پرسش‌نامه دارای ۳۵ سؤال بوده و هدف آن تشخیص اختلال سلوک از ابعاد مختلف (پرخاشگری، بی‌مسئولیتی، فریبکاری، خرابکاری، روابط بین فردی ضعیف) می‌باشد که توسط شهریوری، ناطق، عظیم‌خانی و عزیزی جوان (۱۳۸۹) ساخته شد. این پرسش‌نامه دارای ۵ بعد است که ابعاد آن عبارت‌اند از پرخاشگری (۸ سؤال)، بی‌مسئولیتی (۸ سؤال)، فریبکاری (۸ سؤال)، خرابکاری (۵ سؤال) و روابط بین فردی ضعیف (۶ سؤال). شیوه نمره‌دهی آن بر اساس طیف لیکرت چهارگزینه‌ای بوده که در آن نمره‌گذاری به این صورت هرگز (۱)، به ندرت (۲)، گاهی (۳)، اغلب (۴) و همیشه (۵) می‌باشد. امتیازات از ۳۵ عبارت با یکدیگر جمع می‌شود. حداقل امتیاز ممکن ۳۵ و حداکثر ۱۷۵ خواهد بود. بر اساس این روش از تحلیل، نمره‌های به دست آمده را جمع کرده و سپس به صورت زیر قضاوت می‌شود. نمره بین ۳۵ تا ۷۰ میزان اختلال سلوک فرد کم، نمره بین ۷۰ تا ۱۰۵ میزان اختلال سلوک فرد متوسط و نمره بالاتر از ۱۰۵ میزان اختلال سلوک فرد زیاد است. در پژوهش شهریوری و همکاران (۱۳۸۹) روایی و پایایی این پرسش‌نامه مورد آزمایش قرار گرفته است. روایی سازه این پرسش‌نامه با استفاده از آزمون همبستگی بین این پرسش‌نامه با پرسش‌نامه علائم مرضی کودکان (CSI-4) محاسبه شد و $0/871$ به دست آمد که حاکی از روایی خوب آن است. همچنین برای پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و مقدار $0/975$ برای این پرسش‌نامه به دست آمد که حاکی از پایایی خوب این مقیاس است. همچنین پایایی آن از طریق

روش آزمون-آزمون مجدد ۰/۸۵۸ به دست آمد (شهریوری و همکاران، ۱۳۸۹).

مقیاس سیستم‌های مغزی رفتاری: این پرسش‌نامه توسط کارور و وایت (۱۹۹۴) به منظور ارزیابی تفاوت‌های فردی در حساسیت سیستم‌های بازداری و فعال‌سازی رفتاری توسعه یافت. این مقیاس دارای ۲۰ سؤال است که فعالیت سیستم بازداری رفتاری را به وسیله خرده‌مقیاس حساسیت به تنبیه (۷ سؤال) و فعالیت سیستم فعال‌سازی رفتاری را به وسیله سه خرده‌مقیاس حساسیت به پاداش (۵ سؤال)، سابق (۴ سؤال) و جستجوی سرگرمی (۴ سؤال) مورد ارزیابی قرار می‌دهد. در این مقیاس سؤال ۵ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شود. آزمودنی‌ها به این سؤالات در مقیاس لیکرت ۴ نقطه‌ای از ۱ (اصلاً درست نیست) تا ۴ (کاملاً درست است) پاسخ می‌دهند. ضریب آلفای کرونباخ خرده‌مقیاس‌های بازداری و فعال‌سازی به ترتیب ۰/۷۸ و ۰/۸۱ گزارش شده است (موریس و همکاران، ۲۰۰۵). در مطالعه‌ای که مجارشین و بخشی‌پور در سال ۱۳۸۵ انجام دادند ثبات درونی مقیاس بازداری رفتاری ۰/۸۵ و ثبات درونی مقیاس فعال‌سازی رفتاری را به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۷۵ و ۰/۸۲ را گزارش کردند (به نقل از نظرزاده، معمارباشی و احتشام‌زاده، ۱۳۹۱).

مقیاس سرشت و منش: این مقیاس توسط کلونینجر و شو آرکیک (۱۹۹۴) ساخته شده و شامل ۱۲۵ گویه است که به صورت بلی/خیر پاسخ داده می‌شود. این مقیاس شامل چهار بعد سرشت نوجویی (۲۰ سؤال)، آسیب‌پرهیزی (۲۰ سؤال)، پاداش وابستگی (۱۵ سؤال) و پشتکار (۵ سؤال) و سه بعد منش خودراهبری (۲۵ سؤال)، همکاری (۲۵ سؤال) و خود فراروی (۱۵ سؤال) است. در این مقیاس به سؤالاتی که بلی جواب داده شود امتیاز (۱) و سؤالاتی که خیر زده شود امتیاز صفر (۰) تعلق می‌گیرد؛ اما در این مقیاس ۶۴ سؤال به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند (بشرپور، ۱۳۹۴). در پژوهش آلون سو و همکاران (۲۰۰۸) ضریب آلفای کرونباخ این پرسش‌نامه بالای ۰/۶۸ به دست آمده است (به نقل از بشرپور، ۱۳۹۴). همچنین کاویانی و پور ناصح (۱۳۸۴) ضرایب همسانی درونی این پرسش‌نامه را در مقیاس‌های هفت‌گانه در دامنه‌ای از ۰/۵۵ تا ۰/۸۰ و ضرایب اعتبار باز آزمایی آن را در دامنه‌ای از ۰/۷۳ تا ۰/۹۰ گزارش کرده‌اند (به نقل از ابوالقاسمی، کیامرثی و مؤمنی، ۱۳۹۲).

روش گردآوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش به این صورت بود که بعد از اخذ مجوز و مراجعه به آموزش و پرورش و کسب اجازه برای ورود به مدارس، ۳ دبیرستان از شهر اردبیل با مجموع ۶۴۰ دانش‌آموز انتخاب و از هر دبیرستان ۴ کلاس، در مجموع ۴۰۰ نفر به صورت تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. سپس از معاونان آموزشی و مشاورانی که بیشتر با این دانش‌آموزان ارتباط داشتند درخواست شد پس از ثبت نام و نام خانوادگی دانش‌آموزان بر روی پرسش‌نامه اختلال سلوک (فرم معلمان)، به آن پاسخ دهند. همچنین از دانش‌آموزانی که به صورت تصادفی انتخاب شده بودند درخواست شد پس از ثبت نام و نام خانوادگی خود بر روی برگه‌ها، به صورت گروهی به پرسش‌نامه‌های سیستم‌های مغزی رفتاری و سرشت و منش پاسخ دهند. در نهایت پرسش‌نامه‌های مربوط به هر دانش‌آموز جمع‌آوری و داده‌ها وارد نرم‌افزار SPSS شد. در تجزیه و تحلیل داده‌ها برای بررسی فرضیه‌های پژوهش از آزمون همبستگی پیرسون و به منظور تجزیه و تحلیل سؤال پژوهش و پیش‌بینی نشانه‌های سلوک از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد.

نتایج

جدول ۱: میانگین، انحراف معیار و ضرایب همبستگی نمرات آزمودنی‌ها در متغیرهای سرشت با نشانه‌های سلوک

متغیر	میانگین (±SD)	آسیب پرهیزی	نوجویی	پاداش وابستگی	پشتکار	پرخاشگری	خرابکاری	بی‌مسئولیتی	فریبکاری	روابط بین‌فردی
آسیب پرهیزی	۱۰/۷۱ (۲/۵۴)									
نوجویی	۱۶/۶۳ (۱/۸۱)	-۰/۲۰* ۰/۰۴۲								
پاداش وابستگی	۷/۹۸ (۱/۹۸)	۰/۱۸ ۰/۰۷۱	-۰/۱۲ ۰/۲۲۸							
پشتکار	۳/۳۳ (۰/۹۷)	۰/۱۱ ۰/۲۸۳	-۰/۱۴ ۰/۱۴۸	۰/۰۱ ۰/۸۹۰						
پرخاشگری	۲۹/۰۷ (۴/۲۵)	-۰/۳۷** ۰/۰۰۶	۰/۴۷** ۰/۰۰۱	۰/۰۵ ۰/۶۰۶	-۰/۱۴ ۰/۱۶۰					
خرابکاری	۱۵/۳۷ (۱/۶۹)	-۰/۰۸ ۰/۴۰۱	۰/۴۴** ۰/۰۰۱	-۰/۰۸ ۰/۴۲۹	-۰/۰۷ ۰/۴۶۶	۰/۴۲ ۰/۰۰۱				
بی‌مسئولیتی	۲۷/۷۸ (۳/۸۶)	-۰/۳۴** ۰/۰۰۱	۰/۳۳** ۰/۰۰۱	۰/۰۷ ۰/۴۸۰	-۰/۱۲ ۰/۲۱۴	۰/۷۴** ۰/۰۰۱	۰/۱۷ ۰/۰۹۵			

متغیر	میانگین (±SD)	آسیب پرهیزی	نوجویی	پاداش وابستگی	پشتکار	پرخاشگری	خرابکاری	بی مسئولیتی	فریبکاری	روابط بین فردی
فریبکاری	۲۷/۳۴ (۳/۷۹)	-۰/۲۳*	۰/۲۵*	۰/۱۹	-۰/۰۲	۰/۶۶**	۰/۱۳	۰/۶۹**	۰/۰۰۱	
روابط بین فردی	۱۶/۱۵ (۲/۴۶)	-۰/۱۶	۰/۳۴**	-۰/۱۰	-۰/۱۴	۰/۳۵**	۰/۷۴**	۰/۰۹	۰/۰۵	۰/۶۲۷

* همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنی دار می باشد ** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنی دار می باشد

نتایج جدول ۱ نشان می دهد که در مؤلفه های سرشت بین مؤلفه آسیب پرهیزی با پرخاشگری ($r = -0.27$)، آسیب پرهیزی با بی مسئولیتی ($r = -0.34$) و آسیب پرهیزی با فریبکاری ($r = -0.22$) همبستگی منفی معنی دار اما بین مؤلفه نوجویی از سرشت با مؤلفه های پرخاشگری ($r = 0.47$)، خرابکاری ($r = 0.44$)، بی مسئولیتی ($r = 0.33$)، فریبکاری ($r = 0.25$) و روابط بین فردی ضعیف ($r = 0.34$) همبستگی مثبت معنی داری وجود دارد؛ اما بین مؤلفه های دیگر سرشت با نشانه های سلوک رابطه معنی داری پیدا نشد.

جدول ۲: میانگین، انحراف معیار و ضرایب همبستگی نمرات آزمودنی ها در مؤلفه های منش با نشانه های سلوک

متغیر	میانگین (±SD)	خودراهبری	همکاری	خودفراروی	پرخاشگری	خرابکاری	بی مسئولیتی	فریبکاری	روابط بین فردی
خودراهبری	۱۲/۹۵ (۲/۶۷)								
همکاری	۱۲/۸۴ (۲/۹۶)	۰/۴۷**							
خودفراروی	۸/۶۶ (۲/۴۸)	۰/۰۰	۰/۰۱						
پرخاشگری	۲۹/۰۷ (۴/۲۵)	-۰/۰۲	-۰/۳۱**	-۰/۱۱					
خرابکاری	۱۵/۳۷ (۱/۶۹)	۰/۰۲	-۰/۱۶	-۰/۰۲	۰/۴۲**				
بی مسئولیتی	۳۷/۷۸ (۳/۸۶)	-۰/۱۲	-۰/۳۱**	-۰/۰۷	۰/۷۴**	۰/۱۷			
فریبکاری	۲۷/۳۴ (۳/۷۹)	-۰/۰۲	-۰/۱۹*	۰/۰۶	۰/۶۶**	۰/۱۳	۰/۶۹**		
روابط بین فردی	۱۶/۱۵ (۲/۴۶)	-۰/۰۳	-۰/۱۹*	-۰/۰۲	۰/۳۵**	۰/۷۴**	۰/۰۹	۰/۰۵	۰/۶۲۷

* همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنی دار می باشد ** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنی دار می باشد

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که در مؤلفه‌های منش بین مؤلفه همکاری با پرخاشگری ($r = -0.31$)، همکاری و بی‌مسئولیتی ($r = -0.31$)، همکاری و فریبکاری ($r = -0.19$) و همکاری و روابط بین فردی ضعیف ($r = -0.19$) همبستگی منفی معنی‌داری وجود دارد؛ اما بین مؤلفه‌های دیگر منش با نشانه‌های سلوک رابطه معنی‌داری پیدا نشد.

جدول ۳: میانگین، انحراف معیار و ضرایب همبستگی نمرات آزمودنی‌ها در متغیرهای سیستم‌های مغزی رفتاری

متغیر	میانگین (\pm SD)	حساسیت به پاداش	سابق	جست‌وجوی سرگرمی	حساسیت به تنبیه (BIS)	پرخاشگری	خرابکاری	بی‌مسئولیتی	فریبکاری	روابط بین فردی
حساسیت به پاداش	۱۷/۴۸ (۲/۰۱)									
سابق	۱۳/۰۱ (۲/۰۲)	۰/۳۰** ۰/۰۰۲								
جست‌وجو سرگرمی	۱۲/۶۲ (۱/۹۶)	۰/۳۳** ۰/۰۰۱	۰/۲۸** ۰/۰۰۴							
حساسیت به تنبیه (BIS)	۱۶/۸۰ (۲/۸۳)	-۰/۰۷ ۰/۴۶۷	-۰/۲۶** ۰/۰۰۸	-۰/۲۰* ۰/۰۴۶						
پرخاشگری	۲۹/۰۷ (۴/۲۵)	۰/۱۶ ۰/۰۹۹	۰/۲۸** ۰/۰۰۶	۰/۱۹* ۰/۰۵۵	-۰/۳۱** ۰/۰۰۲					
خرابکاری	۱۵/۳۷ (۱/۶۹)	۰/۰۰ ۰/۹۶۶	۰/۰۳ ۰/۷۰۹	۰/۱۳ ۰/۱۸۰	-۰/۲۸** ۰/۰۰۵	۰/۴۲** ۰/۰۰۱				
بی‌مسئولیتی	۲۷/۷۸ (۳/۸۶)	۰/۱۶ ۰/۱۰۳	۰/۱۸ ۰/۰۷۲	۰/۲۸** ۰/۰۰۵	-۰/۳۴** ۰/۰۰۱	۰/۷۴** ۰/۰۰۱	۰/۱۷ ۰/۰۹۵			
فریبکاری	۲۷/۳۴ (۳/۷۹)	۰/۰۰ ۰/۹۳۷	۰/۰۷ ۰/۴۴۲	۰/۰۱ ۰/۸۹۶	-۰/۱۸ ۰/۰۷۶	۰/۶۶** ۰/۰۰۱	۰/۱۳ ۰/۲۰۱	۰/۶۹** ۰/۰۰۱		
روابط بین فردی	۱۶/۱۵ (۲/۴۶)	۰/۱۵ ۰/۱۲۵	۰/۱۱ ۰/۲۸۴	۰/۰۰ ۰/۹۳۸	-۰/۱۷ ۰/۰۸۵	۰/۳۵** ۰/۰۰۱	۰/۷۴** ۰/۰۰۱	۰/۰۹ ۰/۳۵۳	۰/۰۵ ۰/۶۲۷	

با نشانه‌های سلوک

* همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار می‌باشد ** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار می‌باشد

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که در مؤلفه‌های BAS، بین مؤلفه سابق با پرخاشگری ($r = 0.28$)، جست‌وجوی سرگرمی با پرخاشگری ($r = 0.19$) و جست‌وجوی سرگرمی با بی‌مسئولیتی ($r = 0.28$) همبستگی مثبت معنی‌دار اما بین BIS با پرخاشگری ($r = -0.31$)، BIS با خرابکاری ($r = -0.28$) و BIS با بی‌مسئولیتی ($r = -0.34$) همبستگی منفی معنی‌داری وجود دارد. سیستم بازداری رفتاری با نشانه‌های دیگر سلوک رابطه منفی داشت اما ضعیف بود.

جدول ۴: نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه به روش ورود نشانه‌های سلوک بر اساس مؤلفه‌های سرشت و منش

T (P-Value)	ضرایب غیراستاندارد		ARS (۰/۳۲۶)	RS (۰/۳۷۵)	R (۰/۶۱۲)	متغیرهای پیش‌بین
	Beta	Std.Error				
-۳/۰۰۵ (۰/۰۰۳)	-۰/۳۳۵	۰/۵۴۰	-۱/۶۲۴			آسیب پرهیزی
۴/۲۴۷ (۰/۰۰۱)	۰/۳۸۵	۰/۶۱۷	۲/۶۱۹			نوجویی
۲/۵۹۵ (۰/۰۱۱)	-۰/۲۲۷	۰/۵۴۳	۱/۴۰۹			پاداش وابستگی
-۰/۵۲۴ (۰/۰۶۲)	-۰/۰۴۵	۱/۰۷۸	-۰/۵۶۵			پشتکار
۱/۸۴۱ (۰/۰۶۹)	۰/۲۰۲	۰/۵۰۷	۰/۹۳۳			خودراهبری
-۱/۸۶۰ (۰/۰۶۶)	-۰/۱۹۱	۰/۴۲۷	-۰/۷۹۵			همکاری
-۱/۷۳۸ (۰/۰۸۶)	-۰/۱۵۳	۰/۴۳۷	-۰/۷۶۰			خودفراری

نتایج به دست آمده از رگرسیون خطی در جدول ۴ نشان می‌دهد که مؤلفه‌های سرشت و منش می‌توانند ۳۷/۵ درصد از تغییرات نشانه‌های سلوک را پیش‌بینی نمایند. با توجه به مقدار F به دست آمده و همچنین سطح معنی داری به دست آمده برای آن که کمتر از $(\alpha=۰/۰۵)$ می‌باشد می‌توان گفت که رگرسیون مورد نظر معنادار است. همچنین از بین متغیرهای مورد بررسی نوجویی از ابعاد سرشت در سطح $(P<۰/۰۱)$ و پاداش وابستگی و آسیب پرهیزی از ابعاد سرشت در سطح $(P<۰/۰۵)$ می‌توانند به صورت معناداری نشانه‌های سلوک را در دانش آموزان پیش‌بینی نمایند.

جدول ۵: نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه به روش ورود نشانه‌های سلوک بر اساس مؤلفه‌های سیستم‌های مغزی رفتاری

T (P-Value)	ضرایب غیراستاندارد		ARS (۰/۱۰۸)	RS (۰/۱۴۵)	R (۰/۳۸۰)	متغیرهای پیش‌بین
	Beta	Std.Error				
۰/۸۰۳ (۰/۴۲۴)	۰/۰۸۵	۰/۶۴۶	۰/۵۱۹			حساس به پاداش
۰/۲۳۵ (۰/۸۱۵)	۰/۰۲۵	۰/۶۴۵	۰/۱۵۱			سابق

T (P-Value)	ضرایب غیراستاندارد		ARS (۰/۱۰۸)	RS (۰/۱۴۵)	R (۰/۳۸۰)	متغیرهای پیش‌بین
	Beta	Std.Error				
۰/۷۷۳ (۰/۴۴۲)	۰/۰۸۲	۰/۶۶۵	۰/۵۱۴			جست‌وجوی سرگرمی
-۳/۱۹۰ (۰/۰۰۲)	-۰/۳۲۳	۰/۴۴۰	-۱/۴۰۴			حساسیت به تنبیه

نتایج به دست آمده از رگرسیون خطی در جدول ۵ نشان می‌دهد که سیستم‌های مغزی رفتاری می‌تواند ۱۴/۵ درصد از تغییرات نشانه‌های سلوک را در دانش‌آموزان پیش‌بینی نماید. با توجه به مقدار F به دست آمده و همچنین سطح معنی‌داری به دست آمده برای آن که کمتر از $(\alpha=۰/۰۵)$ می‌باشد می‌توان گفت که رگرسیون مورد نظر معنادار است. همچنین از بین متغیرهای مورد نظر مؤلفه حساسیت به تنبیه در سطح $(P<۰/۰۵)$ می‌تواند به صورت معناداری نشانه‌های سلوک را در دانش‌آموزان پیش‌بینی نماید.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از تحقیق حاضر بررسی رابطه سرشت و منش و سیستم‌های مغزی رفتاری با نشانه‌های سلوک در دانش‌آموزان بود. نتایج این تحقیق نشان داد که در بین مؤلفه‌های سرشت و منش نوجویی از سرشت با پرخاشگری، خرابکاری، بی‌مسئولیتی، فریبکاری و روابط بین فردی ضعیف همبستگی مثبت اما بین مؤلفه آسیب‌پرهیزی با پرخاشگری، بی‌مسئولیتی و فریبکاری همبستگی منفی وجود دارد. همچنین در مؤلفه‌های منش بین مؤلفه همکاری با پرخاشگری، بی‌مسئولیتی، فریبکاری و روابط بین فردی ضعیف همبستگی منفی معنی‌داری وجود دارد؛ اما بین مؤلفه‌های دیگر سرشت و منش با نشانه‌های سلوک رابطه معنی‌داری پیدا نشد. نتایج حاضر با نتایج تحقیقات سنودن و گری (۲۰۱۰) مبنی بر ارتباط مثبت بین سایکوپاتی و نوجویی بالا و تحقیق جوردن (۲۰۱۱) که گزارش کرد افراد دارای نوجویی بالا تمایل به در جستجوی فعال بودن، رفتارهای پرخطر و محرک‌های غنی دارند و همچنین با سوگلو، ابرینس، آتس، آنر، ستین و همکاران (۲۰۱۱) که نشان دادند نوجویی با سایکوپاتی رابطه مثبت اما آسیب‌پرهیزی با آن رابطه منفی دارد و تحقیق لئوکس و دولان (۲۰۱۴) مبنی بر همبستگی

مثبت سایکوپاتی با نوجویی و همبستگی منفی سایکوپاتی با آسیب پرهیزی و خودراهبری همسو و همخوان می‌باشد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت که افرادی که دارای نوجویی بالا هستند با توجه به نظریه کلونینجر دارای ویژگی‌های اکتشاف، افراط و تکانشگری هستند این افراد از آنجا که به دنبال تازگی و هیجان و تحریک بیشتر می‌باشند نسبت به افرادی که کمتر این ویژگی‌ها را دارند بیشتر رفتارهای تکانشگرانه و پرخاشگرانه انجام می‌دهند و رفتارهای خرابکارانه بیشتری از آن‌ها سر می‌زند، این افراد به ریسک کردن علاقه دارند و معمولاً بی‌نظم و ترتیب هستند و همین ویژگی‌ها سبب افزایش رفتارهای سلوکی در آن‌ها می‌شود، در نتیجه همسالان آن‌ها کمتر با آن‌ها روابط صمیمانه برقرار می‌کنند؛ اما افرادی که دارای آسیب پرهیزی و همکاری بالایی می‌باشند به سبب ترس از آسیب و داشتن شرم و خجالت‌زدگی و همچنین به خاطر همکاری بالا در روابط خود با دیگران و احساس همدلی با آن‌ها کمتر رفتارهای انحرافی و پرخاشگرانه از خود نشان می‌دهند. این افراد از طرفی نسبت به انتقاد و سرزنش حساس‌اند از طرف دیگر به علت داشتن ویژگی همکاری بالا حس یاری‌رسانی دارند و از خدمت‌گزاری لذت می‌برند لذا به همین خاطر بی‌مسئولیتی و فریبکاری در روابط را نمی‌پسندند و علاقه به کار گروهی و تعلق اجتماعی دارند.

نتایج همچنین نشان داد که در مؤلفه‌های BAS، بین مؤلفه سابق با پرخاشگری و جست‌وجوی سرگرمی با پرخاشگری و بی‌مسئولیتی همبستگی مثبت اما بین BIS با پرخاشگری، خرابکاری و بی‌مسئولیتی همبستگی منفی معنی‌داری وجود دارد. سیستم‌های مغزی رفتاری با نشانه‌های دیگر سلوک رابطه معنی‌داری نشان ندادند. نتایج این تحقیق با تحقیقات تایلور، ریوز، جیمز و بوبادیللا (۲۰۰۶) مبنی بر ارتباط بین سیستم فعال‌ساز رفتاری با رفتارهای ضداجتماعی و پرخاشگرانه و تحقیق کر (۲۰۰۴) که نشان داد سیستم فعال‌ساز رفتاری زیربنای جستجوی پاداش، تکانشگری و برون‌گرایی است، تحقیق اوزیلو، ورچور و کرامیز (۲۰۰۷) مبنی بر رابطه مثبت سیستم BAS با سایکوپاتی و پرخاشگری و تحقیقات گادینو، ندیم و کاتاواکا (۲۰۱۲) مبنی بر رابطه مثبت بین سیستم فعال‌ساز رفتاری با مشکلات برونی‌سازی و خشم و تحقیقات کینگزبوری و همکاران (۲۰۱۳) که گزارش کردند بین

سیستم فعال‌ساز رفتاری با نشانه‌های بیرونی سلوک و عملکردهای روانی اجتماعی بیرونی رابطه مثبت و بین سیستم بازداری رفتاری و نشانه‌های بیرونی سلوک رابطه منفی وجود دارد و همچنین تحقیق بروئرمِن، راس و کر (۲۰۱۴) که نشان دادند سیستم فعال‌ساز رفتاری با سایکوپاتی رابطه مثبت دارد و تحقیق دوناهو و کارابالو (۲۰۱۵) مبنی بر رابطه مثبت سیستم فعال‌ساز رفتاری با سایکوپاتی و رفتارهای پرخاشگرانه همسو و همخوان اما با تحقیقات کاتی، هوگس، راجر، موری، پائول و همکاران (۲۰۱۲) که نشان دادند مؤلفه جست‌وجوی سرگرمی با سایکوپاتی اولیه رابطه منفی دارد تا حدودی ناهمخوان می‌باشد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت افرادی که سیستم فعال‌ساز رفتاری آن‌ها نسبت به سیستم بازداری بیشتر فعال باشد زمینه‌های تکانشگری و پرخاشگری بیشتری دارند چون کمتر ترس دارند و اهل خجالت‌زدگی و شرمندگی نمی‌باشند، کنجکاو و جستجوگر هستند و این ویژگی‌ها سبب پرخاشگری، خرابکاری و بی‌مسئولیتی می‌شود و زمینه را برای طرد از سوی همسالان و روابط بین فردی ضعیف فراهم می‌کند؛ اما هرچه سیستم بازداری رفتاری در افراد فعال باشد به سبب ترس از آسیب افراد و اجتناب از تنبیه کمتر رفتارهای پرخاشگرانه و خرابکاری انجام می‌دهند چون می‌دانند که این رفتارهای منفی عواقب زیانباری برای آن‌ها دارد و احتمال دارد به خاطر آن رفتارها تنبیه شوند در نتیجه این افراد همواره مراقب رفتار خود بوده و کمتر رفتارهای بیرونی منفی از خود نشان می‌دهند.

از محدودیت‌های این پژوهش استفاده از پرسش‌نامه برای گردآوری اطلاعات و همچنین پرشدن پرسش‌نامه اختلال سلوک توسط معاونان و دبیران و ارتباط آن با سایر پرسش‌نامه‌هایی بود که توسط دانش‌آموزان پر شده بود. همچنین محدود بودن نمونه پژوهش به دانش‌آموزان و به دانش‌آموزان پسر، تعمیم نتایج را به گروه‌های دیگر مانند دانش‌آموزان دختر دارای نشانه‌های اختلال سلوک، دانشجویان و سایر گروه‌ها یا زندانی‌های دارای نشانه‌های اختلال سلوک با محدودیت روبه‌رو می‌کند. با توجه به محدودیت‌های پژوهش پیشنهاد می‌گردد این تحقیق در میان دانش‌آموزان دختر دارای نشانه‌های سلوک، در میان سایر افراد دارای نشانه‌های اختلال سلوک و افراد دارای اختلال سلوک که زندانی هستند اجرا گردد. همچنین

پیشنهاد می‌گردد از سایر روش‌های گردآوری اطلاعات برای ارتقای توانایی اتکا به داده‌ها و نتایج تحقیق استفاده شود. با توجه به اینکه افراد دارای نشانه‌های سلوک همکاری و آسیب‌پرهیزی پایین دارند مشاوره و آموزش روش‌هایی توسط مشاوران و روانشناسان مدرسه جهت افزایش تعلقات اجتماعی و دور شدن از آسیب‌های روزمره به این دانش‌آموزان نیز پیشنهاد می‌گردد.

تشکر و قدردانی

بر خود لازم می‌دانم که از تمامی عوامل و کارکنان مدارس شهر اردبیل که ما را در انجام این تحقیق یاری کردند و همچنین از تمامی دانش‌آموزان شرکت‌کننده در پژوهش تشکر نمایم.

منابع

- انجمن روان‌پزشکی آمریکا (۲۰۱۳). راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی. ترجمه یحیی سیدمحمدی (۱۳۹۳). تهران: نشر روان.
- ابوالقاسمی، عباس؛ کیامرثی، آذر؛ مؤمنی، سویل (۱۳۹۲). مقایسه سرشت و منش در افراد معتاد به مواد مخدر و غیر معتاد. فصلنامه اعتیاد پژوهی سوءمصرف مواد، ۷(۲۷)، ۱۳۶-۱۲۵.
- ابوالقاسمی، عباس؛ مکابیلی، نیلوفر؛ طاهری فرد، مینا؛ کیامرثی، آذر (۱۳۹۴). مقایسه صفات شخصیتی سایکوپاتیک در دانش‌آموزان با و بدون نشانه‌های اختلال سلوک. فصلنامه شخصیت و تفاوت‌های فردی، سال چهارم، شماره ۱، ۹۶-۸۱.
- بشر پور، سجاد (۱۳۹۴). صفات شخصیت (نظریه‌ها و آزمون). چاپ اول. تهران: انتشارات ساوالان.
- بیان فر، فاطمه (۱۳۹۴). اختلال سلوک و رفتار ضداجتماعی و پرخاشگرانه. چاپ اول، تهران: نشر دانژه.
- سادوک بنیامین جیمز؛ سادوک، ویرجینیا آلکوت (۲۰۱۵). خلاصه روان‌پزشکی: علوم رفتاری/ روان‌پزشکی بالینی، ترجمه فرزین رضاعی (۱۳۹۵). چاپ اول. تهران: انتشارات ارجمند. جلد سوم.
- شهریوری، کتایون؛ ناطق، ابراهیم؛ عظیم‌خانی، امین؛ عزیزی جوان، حبیب‌علی (۱۳۸۹). ساخت و هنجاریابی مقیاس درجه‌بندی تشخیص اختلال سلوک در دانش‌آموزان مقطع پنجم ابتدایی شهر تهران (فرم معلمان). مجله اصول بهداشت روانی، سال ۱۲ (۳)، پاییز ۸۹، صفحه ۵۸۳-۵۷۴.
- کاوایی، حسین؛ پور ناصح، محمد (۱۳۸۴). اعتباریابی و هنجارسنجی پرسش‌نامه سرشت و منش کلونینگر. مجله دانشکده پزشکی علوم پزشکی تهران، سال ۶۳، شماره دوم.
- ملایری، نوشین؛ کاوایی، حسین؛ اسعدی، محمد؛ بیات، محمدرضا؛ حسینی، فرهاد (۱۳۸۶). الگوی سرشت و منش در افراد مبتلا به اختلال شخصیت ضداجتماعی. تازه‌های علوم شناختی، ۹(۲)، ۶۰-۵۴.
- نظرزاده، صبری نوشین؛ معمارباشی، مزگان؛ احتشام‌زاده، پروین (۱۳۹۱). رابطه سیستم‌های مغزی رفتاری با تعلل در

دانشجویان، یافته‌های نو در روانشناسی، ۸(۲۵)، ۸۴-۷۱.

هالجین، ریچاردپی؛ ویتبورن، سوزان کراس (۲۰۱۳). آسیب‌شناسی روانی. ترجمه یحیی سید محمدی (۱۳۹۴). تهران: نشر روان.

Arrico, J., Vera, S., Prat, G., Adan, A. (2016). Temperament and character dimensions in male patients with substance use disorders: Differences relating to Psychiatric comorbidity. *Psychiatry Research Volume 237*, Pages 1-8.

Basoglu, C., Oner, O., Ates, A., Algul, A., Bez, Y., Ebrinc, S., Cetin, M., (2011). Temperament traits and psychopathy in a group of patients with antisocial personality disorder. *Comprehensive Psychiatry 52*, 607-612, <http://dx.doi.org/10.1016/j.comppsy.01.003>.

Broerman, R. L., Ross, S. R., & Corr, P. J. (2014). Throwing more light on the dark side of psychopathy: An extension of previous findings for the revised reinforcement sensitivity theory. *Personality and Individual Differences, 68*, 165-169.

Carver, C. S., & White, T. L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation, and affective responses to impending reward and punishment: the BIS/BAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*, 319-333.

Corr, P. J. (2004). Reinforcement sensitivity theory and personality. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 28*, 317-332.

Corr, P. J. (2010). The psychoticism-psychopathy continuum: A neuropsychological model of core deficits. *Personality & Individual Differences, 48*, 695-703.

Cloninger CR. (1987). A systematic method for clinical description and classification of personality variants. *Arch Gen Psychiatry, 44*:573-88.

Cloninger, C. R., & Svrakic, D. M. (2005). Personality disorders. In B. J. Sadock, V. A. Sadock (Eds.), *Comprehensive textbook of psychiatry* (Eight Edition, pp. 2063-2105). Philadelphia, Lippincott Williams & Wilkins.

Cloninger C. R., Svrakic D. M. (1994) "Differentiating normal and deviant personality by the seven factor personality model" in S. Strack and M. Lorr (Eds), *Differentiating Normal and Abnormal Personality*. New York: Springer Publishing Co.

Cloninger, C. R. (1989). A systematic method for clinical description and classification of personality variants: a proposal. *Archives of general psychiatry, 44*, 573-585.

Demirci, K., Taşkıran, E., Kutluhan, S. (2017). The effects of temperament and character traits on perceived social support and quality of life in patients with epilepsy. *Epilepsy & Behavior Volume 74*, 22-26.

Decety, J.; Michalaska, K.J.; Akitsuki, Y. & Lahey, B.B. (2009). "Atypical empathic responses in adolescents with aggressive conduct disorder: A functional MRI investigation". *Bio Psych; (80)*: 203-211.

Donahue, J. and Carballo, I. (2015). Examining the triarchic model of psychopathy using revised Reinforcement Sensitivity Theory. *Personality and Individual Differences 80*, 125-130.

Gray, J. A. (1982). *The neuropsychology of anxiety: An enquiry into the functions of the septo-hippocampal system*. Oxford: Oxford University Press.

Gudiño, O.G., Nadeem, E., Kataoka, S.H., Anna S. L. (2012). Reinforcement Sensitivity and Risk for Psychopathology Following Exposure to Violence: A Vulnerability-Specificity Model in Latino Youth. *Child Psychiatry & Human Development, 43*, 2, 306-321.

Jordan, M. E. (2011). *Personality traits: theory, testing and influences*. Nova science publishers, inc. New York.

Jylha, M. Ketokivi, O., Mantere, T., Melartin, K., Suominen, M., Vuorilehto, M., Holma, I.,

- Holma, E., Isometsa, f. (2013). Temperament, character and personality disorders. *European Psychiatry*, 28, 483–491.
- Katie, A., Hughes, a., Roger, A., Moore, a., Paul, H., Morris, a., Philip, J., Corr. (2012). Throwing light on the dark side of personality: Reinforcement sensitivity theory and primary/secondary psychopathy in a student population. *Personality and Individual Differences*, 52, 532–536.
- Kingsbury, A. Coplan, J.R., Weeks, W. and Rose-Krasnor, L. (2013). Covering all the BAS's: A closer look at the links between BIS, BAS, and socio-emotional functioning in childhood. *Personality and Individual Differences* 55 (2013) 521–526.
- Lennox, C.h. and Dolan, M. (2014). Temperament and character and psychopathy in male conduct disordered offenders. *Psychiatry Research*, 215(3), 706–710.
- Lee, k., Kim, s., Lee, h. (2017). Temperament and Character profile of college students who have suicidal ideaas or have attempted suicide. *Journal of Affective Disorders*, Volume 221, 198–204.
- Muris, P., Meesters, C., & Spinder, M. (2005). Relationships between child and parent –reported behavioral inhibition and symptoms of anxiety and depression in normal adolscents. *Personality and individual differences*, 34, 759-771.
- Murray, J. and Farrington, D.P. (2010). Risk factors for conduct disorder and delinquency: key findings from longitudinal studies. *Canadian Journal of Psychiatry*, 55(10), 633-42.
- Paavonen, V., Luoto, K., Koivukangas, A., Lassila, A., Leinonen, E., Kampman, O. (2016). Temperament and character profiles associated with depression and treatment response in patients with or without comorbid substance abuse. *Psychiatry Research* Volume 245, 250-258.
- Ross, S. R., Molto, J., Poy, R., Segarra, P., Paster, M. C., & Montanes, S. (2007). Gray's model and psychopathy: BIS but not BAS differentiates primary from secondary psychopathy in noninstitutionised young adults. *Personality and Individual Differences*, 43, 1644–1655.
- Scheres, A., & Sanfey, A. G. (2006). Individual differences in decision making: Drive and rewarresponsiveness affect strategic bargaining in economic games. *Behavioral Brain Function*, 2, 35.
- Svarkic, D. M., Draganic, S. , Hill, K., Bayon, C., Przybeck, TR. R., cloninger, C. R. (2002).temperament, character and personality disorder: etiologic, diagnostic, treatment issues. *Acta psychiatry scand*, 106, 189-195.
- Snowden,R. J.,Gray,N.S.,(2010).Temperament and character as a function of psychopathy: relationships between the psychopathy checklist revised and the temperament and character inventoryin a sample of personality disorder edseriousrepeat offenders. *Journal off orensic Psychiatry and Psychol-ogy*21, 815–833, <http://dx.doi.org/10.1080/14789949.2010.506617>.
- Taylor, J., Reeves, M., James, L., & Bobadilla, L. (2006). Disinhibitory trait profile and its relation to Cluster B personality disorder features and substance use problems. *European Journal of Personality*, 20, 271–284.
- Uzieblo, K., Verschuere, B., & Crombez, G. (2007). The Psychopathic personality inventory: Construct validity of the two-factor structure. *Personality and Individual Differences*, 43, 657–667.
- Zaninotto, L., Solmi, M., Toffanin, T., Cloninger, R., Veronese, N., Correll, C. (2016). A meta-analysis of temperament and character dimensions in patients with mood disorders: Comparison to healthy controls and unaffected siblings. *Journal of Affective Disorders*, Volume 194, 84-97.